

خواص ترمودینامیکی شبه دقیق مسئله دیراک-کیلینگ بک: رهیافت جبر لی

مرضیه برادران^۱؛ حسین پناهی^۲

^۱گروه فیزیک، دانشکده علوم، دانشگاه گیلان

چکیده

در این مقاله، حل پذیری شبه دقیق معادله دیراک تحت تقارن اسپینی در حضور پتانسیل کیلینگ بک و اندرکنش تانسوری کولنی مورد بررسی قرار داده می شود. با جبری سازی معادله دیراک توسط جبر لی $sl(2)$ ، طیف انرژی شبه دقیق محاسبه و خواص ترمودینامیکی همانند تغییرات تابع پارش و انرژی میانگین بررسی می شوند.

در سال های اخیر مطالعات فراوانی برای حل معادله نسبیتی دیراک با پتانسیل های متنوع و با روشهای متفاوت تحلیلی، جبری و تقریبی صورت گرفته است [۱-۳]. ما در این کار، با استفاده از رویکرد جبر لی و بدون نیاز محاسبات تحلیلی پیچیده، به حل شبه دقیق معادله دیراک تحت تقارن اسپینی، در حضور پتانسیل کیلینگ بک و اندرکنش کولنی پرداخته و پس از محاسبه طیف انرژی شبه دقیق سیستم مذکور، توابع ترمودینامیکی پارش و انرژی میانگین را مورد بررسی قرار می دهیم. پتانسیل کیلینگ بک، سه جمله نوسانگری، خطی و کولنی را شامل می شود و کاربرد فراوانی در فیزیک ذرات بنیادی برای توصیف اندرکنش کوآرک-آنتی کوآرک دارد [۴-۶].

معادله دیراک تحت تقارن اسپینی با اندرکنش تانسوری

معادله نسبیتی دیراک با پتانسیل های برداری و اسکالر $V(r)$ و $S(r)$ شامل اندرکنش تانسوری $U(r)$ به صورت زیر می باشد [۷ و ۸]:

$$(\vec{\alpha} \cdot \vec{p} + \beta(M + S(r)) - i\beta\vec{\alpha} \cdot \hat{r}U(r))\psi(r) = (E - V(r))\psi(r), \quad (1)$$

که در آن M جرم نسبیتی، E انرژی نسبیتی و α و β ماتریس های 4×4 دیراک هستند. با استفاده از توابع موج اسپینوری دیراک، معادله شرودینگرگونه مرتبه ۲ برای مولفه اسپینوری بالا $(F_{n\kappa}(r))$ به شکل زیر به دست می آید [۹]:

$$\left(\frac{d^2}{dr^2} - \frac{\kappa(\kappa+1)}{r^2} + \frac{2\kappa}{r}U(r) - \frac{dU(r)}{dr} - U^2(r) + \frac{d\Delta(r)}{dr} \left(\frac{d}{dr} + \frac{\kappa}{r} - U(r) \right) \right) F_{n\kappa}(r) = \quad (2)$$

$$((M + E - \Delta(r))(M - E + \Sigma(r)))F_{n\kappa}(r),$$

که در آن $\kappa(\kappa+1) = l(l+1)$ می باشد. تقارن اسپینی در معادله دیراک در شرایطی روی می دهد که $\frac{d\Delta(r)}{dr} = 0$ و $\Delta(r) = V(r) - S(r) = C_S = \text{constant}$ باشد [۱۰]. با در نظر گرفتن پتانسیل کیلینگ بک

$\Sigma(r) = ar^2 + br - \frac{c}{r}$ و اندرکنش تانسور کولنی به صورت $U(r) = \frac{k}{r}$ ، از رابطه (۲) خواهیم داشت:

$$HF_{n,\kappa}(r) = 0, \quad H = -\frac{d^2}{dr^2} - \frac{\varphi_1}{r^2} - \frac{\varphi_2}{r} + \varphi_3 r^2 + \varphi_4 r + \varphi_5, \quad (3)$$

که در آن:

$$\varphi_1 = -((\kappa - A)^2 + \kappa - A), \quad \varphi_2 = -c(M + E - C_S), \quad \varphi_3 = a(M + E - C_S), \quad (4)$$

$$\varphi_4 = b(M + E - C_S), \quad \varphi_5 = M^2 - E^2 - (M - E)C_S.$$

حل پذیری شبه دقیق و جبر لی $sl(2)$

مطابق مرجع [۱۱]، هر عملگر حل پذیر شبه دقیق به صورت ترکیبی از مولدهای جبر لی به صورت $H = \sum_{a,b} c_{ab} J_a J_b + \sum_a c_a J_a + c_0$ بیان می گردد که J^0 ، J^+ و J^- در آن، مولدهای دیفرانسیلی جبر لی $sl(2)$ به صورت $J_n^+ = r^2 d_r - nr$ و $J_n^0 = rd_r - n/2$ ، $J_n^- = d_r$ می باشند. ترکیب فوق از مولدهای جبر، فضای نمایش چندجمله ای به صورت $P_{n+1}(r) = \langle 1, r, r^2, \dots, r^n \rangle$ را ناوردا باقی می گذارد. با انجام تبدیل تشابهی $\tilde{H} = e^{\mu(r)} H e^{-\mu(r)}$ که در آن، تابع $\mu(r)$ به صورت زیر در نظر گرفته شده است:

$$\mu(r) = \frac{\sqrt{\varphi_3}}{2} r^2 + \frac{\varphi_4}{2\sqrt{\varphi_3}} r - (l'+1) \log(r), \quad l' = \frac{-1 + \sqrt{1 + 4((\kappa - A)(\kappa - A + 1))}}{2}, \quad (5)$$

خواهیم داشت:

$$\tilde{H} = -r \frac{d^2}{dr^2} + \left(2\sqrt{\varphi_3} r^2 + \frac{\varphi_4 r}{\sqrt{\varphi_3}} - 2(l'+1) \right) \frac{d}{dr} + \left(\varphi_5 - \frac{\varphi_4^2}{4\varphi_3} + 2\sqrt{\varphi_3} (l' + \frac{3}{2}) \right) r + \left(\frac{\varphi_4(l'+1)}{\sqrt{\varphi_3}} - \varphi_2 \right),$$

که با اعمال شرط زیرفضای ناوردا به صورت $\tilde{H} P_{n+1}(r) \subset P_{n+1}(r)$ قیدهای زیر برای انرژی به دست می آیند:

$$\varphi_5 - \frac{\varphi_4^2}{4\varphi_3} + 2\sqrt{\varphi_3} (n + l' + \frac{3}{2}) = 0, \quad (n + l' + 1) \frac{\varphi_4}{\sqrt{\varphi_3}} - \varphi_2 = 0, \quad (6)$$

و به این ترتیب، با توجه به رابطه (۶) و (۷)، معادله انرژی و هامیلتونین شبه دقیق به صورت زیر به دست می آیند:

$$\left(M^2 - E^2 - (M - E)C_S \right) - \frac{(c(M + E - C_S))^2}{4(n + l' + 1)^2} + 2\sqrt{a(M + E - C_S)}(n + l' + \frac{3}{2}) = 0. \quad (7)$$

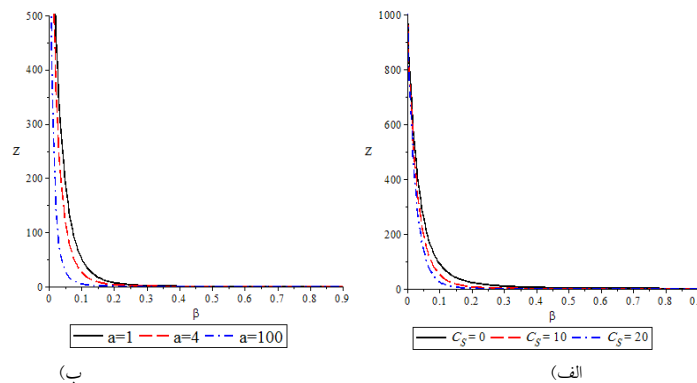
$$\tilde{H} = -J_n^0 J_n^- + 2\sqrt{a(M + E - C_S)} J_n^+ + b \sqrt{\frac{(M + E - C_S)}{a}} J_n^0 - \left(\frac{n}{2} + 2(l' + 1) \right) J_n^- - \frac{nb}{2} \sqrt{\frac{(M + E - C_S)}{a}}.$$

خواص ترمودینامیکی

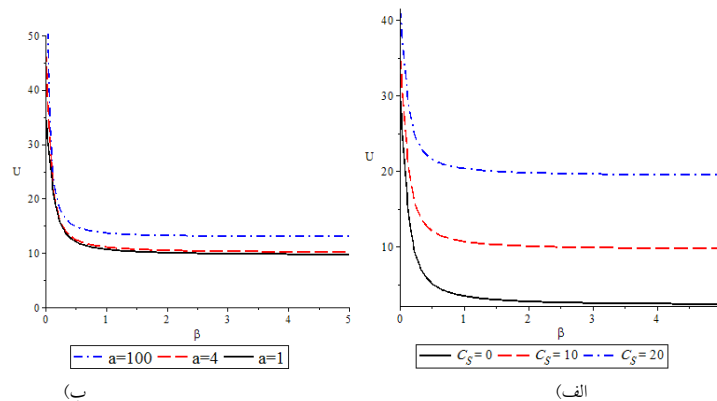
با توجه به رابطه انرژی شبه دقیق به دست آمده در قسمت قبل، تابع پارش سیستم مذکور عبارت است از:

$$z = \sum_{n=0}^{\infty} e^{-\beta E_n}, \quad \beta = \frac{1}{KT}, \quad (8)$$

که در آن K ثابت بولتزمن است. انرژی میانگین نیز بر حسب تابع پارش از رابطه $U = -\frac{\partial}{\partial \beta} (\ln(Z))$ قابل محاسبه است. تغییرات رفتاری توابع فوق، در شکل های ۱ و ۲ نشان داده شده است. مقادیر پارامترهای مسئله $A = 1$ ، $M = 1$ ، $\kappa = -1$ ، $c = 1$ و $a = 1, 4, 100$ اختیار شده اند [۱۲-۱۴]. ثابت پتانسیل b از روابط (۶) و (۷) قابل محاسبه است.

شکل ۱. منحنی تغییرات تابع پارش نسبت به β برای الف) ثابت های تقارن اسپینی متفاوت در $a=c=1$ ب) مقادیر متفاوت از ضریب جمله نوسانگری پتانسیل (a) با ثابت تقارن اسپینی $C_S=10$.

شکل ۲. منحنی تغییرات تابع انرژی میانگین نسبت به β برای الف) ثابت های تقارن اسپینی متفاوت در $a=c=1$ ب) مقادیر متفاوت از ضریب جمله نوسانگری پتانسیل (a) با ثابت تقارن اسپینی $C_S=10$.

مشاهده می شود که تابع پارش سیستم، وابسته به ثوابت پتانسیل و همچنین مقدار عددی تقارن اسپینی است. در شکل ۱، با افزایش مقدار عددی ضریب جمله نوسانگری پتانسیل و نیز افزایش ثوابت تقارن اسپینی، تابع پارش رفتار کاهش از خود نشان می دهد و در شکل ۲، با افزایش مقادیر مذکور، انرژی میانگین رفتار افزایشی از خود نشان می دهد. تغییرات رفتاری توابع فوق نسبت به سایر پارامترهای مسئله، به طریق مشابه قابل بررسی است.

نتیجه گیری

در این کار، با استفاده از رهیافت جبر لی و بدون نیاز به استفاده از محاسبات تحلیلی پیچیده، به حل معادله دیراک تحت تقارن اسپینی، در حضور پتانسیل کیلینگ بک و اندرکنش تانسوری کولنی پرداختیم. پس از جبری سازی معادله مزبور و اعمال شرط زیرفضای ناوردا بر فضای نمایش جبر لی $sl(2)$ ، معادله انرژی شبه دقیق را تعیین و از روی آن، تابع پارش را محاسبه نمودیم. در ادامه رفتار تابع پارش و کمیت ترمودینامیکی انرژی میانگین را در حالات مختلف از پارامترهای مسئله بررسی نمودیم. قابل ذکر است که سایر کمیت های ترمودینامیکی از قبیل انرژی آزاد، ظرفیت گرمایی، آنتروپی و ... به آسانی از روی تابع پارش قابل محاسبه هستند.

مرجع ها

- [1]. A. Oktay and R. Sever, *Ann. Phys* **325** (2010) 373.
- [2]. C-S. Jia, P. Guo and X-L. Peng, *J. Phys. A: Math. Gen* **39** (2006) 7737.
- [3]. M. Hamzavi and A. A. Rajabi, *Commun. Theor Phys* **55** (2011) 35.
- [4]. J. Killingbeck, *Phys. Let. A* **65** (1978) 87.
- [5]. M. K. Bahar and F. Yasuk, *Advances in High Energy Physics*, vol. **2013**, Article ID 814985.
- [6]. S.M. Ikhdair, *Few-Body Syst* **54** (2013) 1987.
- [7]. M. Moshinsky and A. Szczepaniak, *J. Phys. A: Math. Gen* **22** (1989) L817.
- [8]. G. Mao, *Phys. Rev. C* **67** (2003) 044318-12.
- [9]. M. Eshghi and H. Mehraban, *Chin. J. Phys.* **50** (2012) 533.
- [10]. J. Meng, K. Sugawara-Tanabe, S. Yamaji, P. Ring and A. Arima, *Phys. Rev C* **58** (1998) R628.
- [11]. A. V. Turbiner, *Contemp. Math* **160** (1994) 263.
- [12]. T. Barakat, *J. Phys. A: Math. Gen.* **39** (2006) 823.
- [13]. Y. Boumedjane, H. Saidi, S. Hassouni and A. Zerarka, *Appl. Math. Comput* **194** (2007) 243.
- [14]. B. J. Falaye,, and S. M. Ikhdair, *Chin. Phys. B* **22** (2013) 060305.